

Over het weidevogelonderzoek 1996

■ *Dat weidevogels in Nederland nadrukkelijk in de aandacht staan is niet vreemd, gezien het belang van ons land voor een aantal soorten. Binnen het SOVON-broedvogelonderzoek hebben ze een aparte plaats gekregen (BMP-Weidevogels) en ook andere instellingen houden zich bezig met monitoring van weidevogels. Een goede afstemming van de verschillende meetnetten is noodzakelijk. Dit jaar wordt ook in detail gekeken naar het broedsucces van enkele weidevogels in verschillende typen gebieden.*

Weidevogels en Nederland

Weidevogels horen bij Nederland, dat beeld is historisch zo gegroeid. Met het verdwijnen van natuurlijke graslanden in grote delen van Europa hebben de vogels van dat habitat-type elders hun toevlucht moeten zoeken. De grote oppervlakten grasland die in Nederland beschikbaar kwamen na ontbossing en in cultuurname bleken een goed alternatief. De kenmerken van deze gebieden en het beheer ervan maakten dat de populaties van de weidevogels, zoals ze sinds die tijd bij ons genoemd worden, konden floreeren.

In de jaren zestig en zeventig trad er echter een kentering op. Door uitbreiding van het stedelijk gebied met de bijbehorende infrastructuur, ging steeds meer weidevogelgebied verloren. Tegelijkertijd nam de intensivering in de landbouw sterk toe. Dit had onder andere tot gevolg dat de voorjaarswerkzaamheden vervroegd werden met alle gevolgen van dien voor het broedsucces van de weidevogels.

Weidevogelbeleid

Bijna elke Nederlander is bekend met het fenomeen van weidevogels. Door deze bekendheid waren weidevogels een van de eerste vogelgroepen waarmee bij planologische beslissingen rekening werd gehouden. Tegenwoordig is er een scala aan (beleids-)instrumenten met als uiteindelijk doel de bescherming van weidevogels.

Een van de belangrijkste instrumenten is nog steeds de Relatienota. Binnen deze nota wordt de aanwijzing geregeld van relatienotagebieden, waarbinnen boeren met de overheid een beheersovereenkomst kunnen sluiten, of waar gronden als reservaat kunnen worden aangekocht door natuurbeschermingsinstanties. Momenteel wordt er geëxperimenteerd met een aangepaste vorm die in eerste instantie werd aangeduid met de term 'Vliegende hectares' en later met de term 'Ruime jas'. Het verschil ten op-

zichte van de Relatienota is dat er niet een bepaald gebied wordt aangewezen voor een beheersovereenkomst, maar dat een veel ruimer gebied wordt aangewezen, waarbinnen een bepaalde hoeveelheid (oppervlakte) beheersovereenkomsten gerealiseerd moet worden.

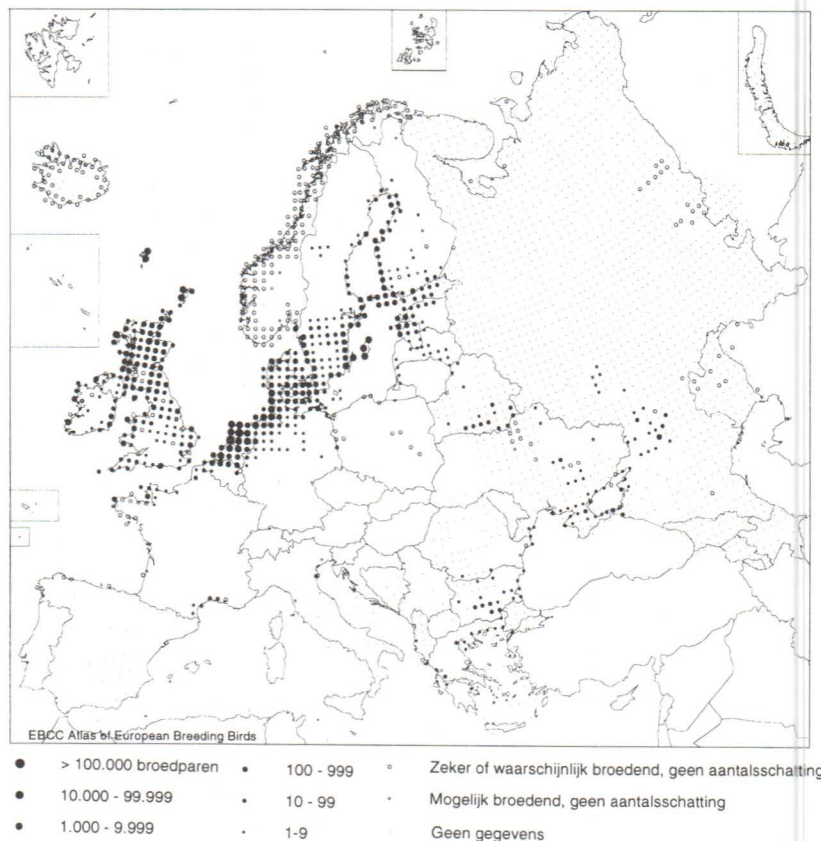
Een tweede belangrijk instrument ter bescherming van weidevogels is nestbescherming. Dit is gebaseerd op de gedachte dat door vervroeging van de agrarische werkzaamheden de reproductie van weidevogels sterk is teruggebracht. Nesten worden hierbij beschermd door het plaatsen van stokken (bescherming tegen maaien) of nestbeschermers (bescherming tegen vee). Dit systeem

wordt al lange tijd vooral in Friesland gehanteerd in de vorm van nazorg. Momenteel loopt er een 'Project Weidevogels, Plan van Aanpak' van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, dat beoogt het systeem van vrijwillige weidevogelbescherming in Nederland verder uit te breiden. Bij vrijwillige weidevogelbescherming vindt er samenwerking plaats tussen enerzijds vrijwilligers die de nesten zoeken en markeren en anderzijds de boeren die bij hun agrarische werkzaamheden zoveel mogelijk rekening houden met de aanwezigheid van weidevogels.

Verder vinden er experimenten plaats met natuurproductiebetaling. Boeren ontvangen hierbij een bedrag voor gevonden weidevogelnesten op hun land.

Nederland weidevogelland

Naar verwachting zal de effectiviteit van de verschillende beleidsinstrumenten afhankelijk zijn van de weidevogelsoort. Kwetsbare soorten, zoals Kemphaan en Watersnip, zullen gebaat zijn bij reservaten. Minder kwetsbare soorten, zoals Grutto en Kievit, blijven aangewezen op regulier agrarisch gebied. Van deze twee soorten

Figuur 1. Verspreiding Scholekster als broedvogel in Europa (gegevens EBCC Atlas of European breeding birds). Stippen:zekere of waarschijnlijke broedparen; vette cirkels: mogelijk broedend.

vervult de Grutto een symboolfunctie voor het wel en wee van de weidevogels in de zogenaamde 'witte gebieden'. Dit is niet verwonderlijk als we bedenken dat de huidige populatiegrootte in Nederland 85.000-100.000 paar bedraagt, bijna 64% van de totale Europese populatie (exclusief Rusland). De ontwikkeling van de Europese populatie is daarmee sterk afhankelijk van de aantallen in Nederland. Maar dat geldt ook voor een misschien minder tot verbeelding sprekende soort als de Scholekster, waarvan in Nederland 80.000-100.000 paar voorkomen (38% van de totale Europese populatie, excl. Rusland) (figuur 1). Dit geeft aan dat Nederland een belangrijke verantwoordelijkheid heeft ten aanzien van de weidevogels. Dat de overheid dit onderkent blijkt uit de vele beleidsinstrumenten die voorhanden zijn om de weidevogels te beschermen.

Nationaal weidevogelmeetnet

Alle hiervoor genoemde beleidsinstrumenten hebben als doel de weidevogels te beschermen. Hoe gaat het nu met deze vogels in Nederland? Een eenvoudige vraag. Er wordt veel geteld en een snel antwoord lijkt dan ook voorhanden. Dit blijkt allerm minst het geval te zijn. Althans niet op een niveau van detail dat het mogelijk maakt de effecten van bovengenoemde maatregelen zichtbaar te maken.

Inderdaad wordt er op velerlei vlak tel- en nestbeschermingswerk verricht aan weidevogels. Vaak worden deze activiteiten op provinciale of regionale schaal gecoördineerd, met een opzet gericht op doelstellingen op dat schaalniveau (bijvoorbeeld provinciale meetnetten). Het BMP van SOVON vormt daarop een uitzondering. Ook LBL (Landinrichting en Beheer Landbouwgronden) voert in principe nationaal weidevogelonderzoek uit. Dit gebeurt echter alleen in relatienotagegebieden op relatief kleine schaal, met infrequente herhaling.

Sinds 1984 verzamelt het BMP, als enige nationaal georganiseerd grootschalig project, gegevens over de aantalsontwikkelingen van broedvogels in Nederland. Ook weidevogels zijn in het project vertegenwoordigd, sinds een aantal jaren zelfs met een op deze groep gerichte aanpak (BMP-W). Het BMP kent momenteel twee hoofdstromen van gegevens. Enerzijds zijn dat door vrijwilligers verzamelde gegevens. Doordat ze bij voorkeur een goed gebied (met hoge dichtheden) uitzoeken worden in het geval van de weidevogels vooral de goede gebieden geteld. Dit wordt

deels gecompenseerd door de inbreng van provinciale meetnetten uitgevoerd door professionals die ook in minder aantrekkelijke gebieden tellen. Het gevolg is echter wel dat hierdoor bepaalde provincies oververtegenwoordigd worden binnen de weidevogelplots waarin weidevogels voorkomen.

Het ligt in de bedoeling dat SOVON in samenwerking met de provincies en andere betrokken organisaties in de komende tijd een nationaal weidevogelmeetnet gaat opzetten. Het zal duidelijk zijn dat door een dergelijke samenwerking voor alle betrokkenen een grote meerwaarde verkregen kan worden van de verzamelde gegevens. De BMP-trend wint aan betrouwbaarheid, terwijl voor provincies en andere organisaties de landelijke referentie wordt versterkt.

Met behulp van een dergelijk meetnet kunnen de gevolgen van beleidsmaatregelen voor de aantalsontwikkeling nauwlettend gevolgd worden. Ontwikkelingen zijn belangrijk omdat het bij een aantal weidevogels (bijvoorbeeld de Grutto) gaat om relatief langlevende soorten, traditioneel in broedgegedrag. Dit maakt dat reacties op maatregelen soms pas na enige tijd zichtbaar worden.

Evaluatie vrijwillige weidevogelbescherming

Op korte termijn bestaat er de behoefte om de effectiviteit van het al eerder genoemde 'Plan van Aanpak' voor de bescherming van weidevogels te evalueren. In het Plan van Aanpak van het Project Weidevogels wordt door de Rijksoverheid voor het herstel van de weidevogelstand een belangrijke rol toegekend aan vrijwillige weidevogelbescherming. Gedurende een periode van vijf jaar (1994-98) vindt er vanuit de Rijksoverheid financiële ondersteuning plaats voor het opzetten van een systeem van coördinatoren en veldmedewerkers (voor scholing van vrijwilligers). Het doel hiervan is het aantal vrijwilligers uit te breiden en daarmee de bescherming van weidevogels. Dit wordt gecoördineerd door Landschapsbeheer Nederland.

In drie achtereenvolgende jaren (1996-98) moet er een evaluatie van het project plaatsvinden. Naast een evaluatie van de projectorganisatie en de gehaalde doelstellingen van aantallen hectares beschermd gebied (uit te voeren door Landschapsbeheer Nederland), moet er ook onderzocht worden of de uitgevoerde bescherming effect heeft gehad op het reproductief succes en de populatie-om-

vang (of -ontwikkeling) van weidevogels (uit te voeren door SOVON).

Opzet van het onderzoek

Er wordt in het onderzoek een vergelijking gemaakt tussen gebieden met en zonder vrijwillige weidevogelbescherming. Hiertoe zijn er verspreid over Nederland 12 gebieden gezocht met bescherming en 12 vergelijkbare gebieden zonder bescherming van elk c. 100 ha. In de praktijk bleek het echter niet altijd mogelijk te zijn om aaneengesloten gebieden te vinden (zie ook figuur 2).

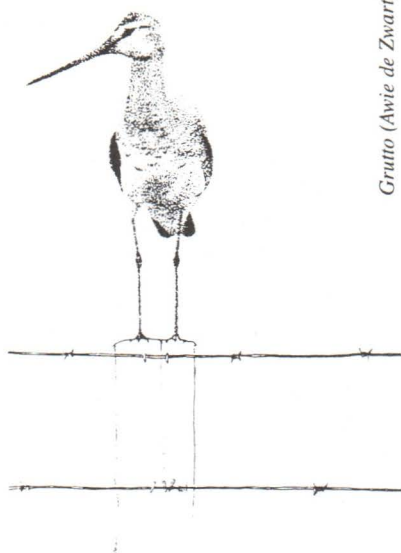

Figuur 2. Onderzoeksgebieden weidevogels. Stippen geven gebieden met en cirkels geven gebieden zonder nestbescherming aan.

In de beschermde gebieden worden de nesten op de gebruikelijke wijze door vrijwilligers gezocht en gemarkeerd. De agrarische activiteiten worden bijgehouden en indien nodig worden de nesten beschermd. Gegevens over de lotgevallen van de eieren worden per nest bijgehouden door de vrijwilligers. In de onbeschermde gebieden worden eveneens nesten gezocht. Dit gebeurt door veldmedewerkers en deze markeren en beschermen de nesten niet. Ook zij registreren de lotgevallen van de eieren per nest.

In zowel de beschermde als onbeschermde gebieden wordt door de veldmedewerkers een territoriumkartering uitgevoerd. Dit is vooral belangrijk om de vergelijkbaarheid in weidevogeldichtheden tussen de verschillende gebieden vast te stellen.

Vrijwillige weidevogelbescherming richt zich in een aantal gevallen ook op de bescherming van jongen. Dit kan bijvoorbeeld gebeuren door het verjagen van de jongen uit percelen waar gemaaid gaat worden. Het vaststellen van jongenoverleving bij weidevogels en daarmee de effectiviteit van een dergelijke bescherming is

Grutto (Avie de Zwart)

echter zeer lastig. Toch zal gepoogd worden hier enig zicht op te krijgen. De beste optie lijkt de methode van poldertellingen (Actiegroep Grutto 1995). Door een combinatie van nestvondsten en territoriumkartering wordt een schatting gemaakt van het aantal paren dat is gaan broeden binnen een bepaald gebied. Vervolgens wordt tijdens de jongenpiek (voor de Grutto is dit eind mei/begin juni) een telling verricht in datzelfde gebied van het aantal alarmerende paren met jongen. Deze methode geeft dus alleen informatie over de verhouding succesvolle/niet-succesvolle paren. Een probleem van de methode kan de grote mobiliteit van de jongen zijn. Hierdoor zullen de tellingen mogelijk beperkt moeten worden tot duidelijk begrensde gebieden. De tellingen zullen in zowel de beschermde als onbeschermde gebieden uitgevoerd worden door de veldmedewerkers.

Ervaringen tot nu toe

Het vinden van gebieden zonder weidevogelbescherming die vergelijkbaar zijn met beschermde gebieden bleek lastig te zijn. Evenals bij de keuze van BMP-plots kiezen beschermers uiteraard voor de gebieden met de hoogste dichtheden aan weidevogels. Hierdoor is de dichtheid aan weidevogels in de onbeschermde gebieden bijna altijd lager.

Het leggen van contacten met boeren waar geen bescherming plaatsvindt is ook niet altijd even eenvoudig. Veelal is het onduidelijk welk perceel van welke boer is. In sommige gebieden is er juist een ruilverkaveling gaande of de instelling van een Ecologische Hoofdstructuur, waardoor boeren terughoudend zijn om hun medewerking te verlenen. Andere boeren hebben slechte ervaringen opgedaan met eierzoekers of met mensen die zonder overleg met de boer ter bescherming stokken bij een nest hadden geplaatst. Met de hulp van velen is het uiteindelijk gelukt om een aantal onbeschermde gebieden te vinden met een redelijke weidevogeldichtheid.

De lange winter heeft hierbij in ons voordeel gewerkt. Hierdoor hadden we meer tijd om alles te organiseren. Hij heeft in combinatie met de droogte echter ook gevolgen gehad voor de weidevogels. Enerzijds was dit positief. De boeren konden al vroeg het land op en de meeste percelen waren al geïnjecteerd voordat de Kieviten begonnen met broeden. Anderzijds is de indruk ontstaan dat er dit jaar meer gerold (bijvoorbeeld ten behoeve van mollenvangers) en gesleept is, waardoor nesten verloren

zijn gegaan. Een nieuw fenomeen binnen de verliesoorzaken door agrarische activiteit is de beregening. Sommige Kieviten zijn hierdoor van het nest gespoeld.

De droogte lijkt op sommige plekken ook gevolgen te hebben voor de dichtheden aan weidevogels. Vooral op hoger gelegen gronden lijken de dichtheden dit jaar achter te blijven bij voorgaande jaren. De voedselomstandigheden waren door de droogte verre van ideaal. Op bepaalde locaties bleken Kieviten soms drie dagen nodig te hebben voor het leggen van een volgend ei.

Tabel 1. Aantallen gevonden nesten in onbeschermde gebieden (totaal 1200 ha) per 22 mei 1996.

Kievit	215
Grutto	86
Scholekster	44
Tureluur	7

Overigens is gebleken dat ook in de onbeschermde gebieden nesten beschermd worden. Dit gebeurt veelal door de boer zelf. De indruk bestaat dat vooral percelen waarvan de boer weet dat er veel weidevogels broeden door hem worden afgezocht.

Wat de uiteindelijke gevolgen zullen zijn van de strenge winter en de droogte voor de aantallen weidevogels, al dan niet in combinatie met weidevogelbescherming, hopen we u in een volgende SOVON-Nieuws te berichten.

Wolf Teunissen & Ward Hagemeijer

Kort projectnieuws

Ganzen- en zwanentellingen

Het afgelopen seizoen is voor de ganzen en zwanentellers bepaald geen doorsnee-jaar geweest. De tellingen werden verscheidene malen geteisterd door koude en een snijdende wind. De resultaten waren echter voor velen verrassend, want door de winterse omstandigheden werden op veel plaatsen ongewone aantallen ganzen en zwanen gezien. In Drenthe, Overijssel en Gelderland bijvoorbeeld, werden tellers geconfronteerd met grote groepen Riet- en Kolganzen. Langs de westkust (vooral in Noord-Holland) waren het met name de Witbuikrotganzen die de aandacht trokken. Van deze soort vond een opmerkelijke invasie plaats. Waarne-

mingen hiervan zijn nog steeds welkom, en zullen worden gebruikt om een overzicht samen te stellen voor Limosa (stuur een briefje naar SOVON t.a.v. Kees Koffijberg).

Op dit moment wordt druk gewerkt aan de verwerking van de binnengekomen telformulieren van het afgelopen seizoen. Voor mensen die nog telgegevens thuis hebben: stuur ze op! Van het seizoen 1995/96 zijn de resultaten inmiddels bewerkt tot een totaal-overzicht. De waargenomen aantallen gaven weinig veranderingen te zien ten opzichte van het jaar daarvoor (1993/94). Alleen in november werd een uitzonderlijk groot aantal Grauwe Ganzen geteld. Het rapport

van de SOVON Ganzen en Zwanenwerkgroep over het seizoen 1995/96 zal in het najaar verschijnen. Medewerkers aan het project krijgen deze automatisch toegezonden.

Naast de verwerking van de lopende tellingen, zijn ook grote vorderingen gemaakt met het opschonen van de database met tellingen uit de seizoenen 1985/86-1991/92. Deze zullen samen met recent materiaal worden gebruikt om een overzicht samen te stellen van de Nederlandse ganzen- en zwanenpleisterplaatsen. In het kader van deze bewerking zal de komende winter ook een artikel in Limosa verschijnen met daarin de resultaten van de ganzen- en zwanentellingen uit de afgelopen 5 jaar.